

ISBN 978-953-6316-91-5

ZBORNIK U ČAST IVICI ŽILI

Branko Matulić
ANTIČKI I KASNOANTIČKI
PODNI MOZAICI
NA PODRUČJU
DUBROVAČKO-
-NERETVANSKE ŽUPANIJE

Str. 85 do 101

**MATICA HRVATSKA
OGRANAK DUBROVNIK**

DUBROVNIK 2011.

Branko Matulić
ANTIČKI I KASNOANTIČKI
PODNI MOZAICI NA PODRUČJU
DUBROVAČKO-NERETVANSKE ŽUPANIJE

*Dr. se. Branko Matulić
Dekan Umjetničke akademije
Sveučilište u Splitu
Zagrebačka 3, 21 000 Split
branko.matulic@st.t-com.hr*

Sažetak

U članku se kronološki i stilski daje pregled nastanka i razvoja mozaične umjetnosti na području južnog dijela južne Hrvatske, točnije, na prostoru današnje Dubrovačko-neretvanske županije. Mozaična aktivnost na priobalnim je prostorima započela vrlo rano te se, potaknuta graditeljskim naslijeđem grčkih doseljenika u otočnim i primorskim naseljima, ubrzo nakon rimske pacifikacije provincije raširila po čitavom području južnog dijela Dalmacije.

Ključne riječi: mozaik, *opus spicatum*, *opus scutulatum*, *opus tesellatum*, mozaične radionice, Naroni, provincija Dalmacija.

Antički i kasnoantički podni mozaici južnog dijela južne Hrvatske, otkriveni na prostoru današnje Dubrovačko-neretvanske županije, pripadaju u red onih nalaza koji se u znanstvenoj i stručnoj literaturi vrlo rijetko spominju jer za sobom povlače niz neriješenih ili čak i prijepornih pitanja njihova nastanka i važnosti u razumijevanju i tumačenju njihove uloge u sklopu cjelokupne mozaične umjetnosti rimske provincije Dalmacije.

Među njima je našoj, a u posljednje vrijeme europskoj pa i svjetskoj javnosti svakako najpoznatiji podni mozaik otkriven u *čeli* Augustova hrama u Naroni. Pa iako je u sklopu senzacionalnih arheoloških otkrića brojnih carskih skulptura ostao gotovo neprimijećen, za domaću znanost ima veliku važnost jer je jedan od rijetkih mozaika koji ima čvrst vremenski okvir nastanka. Stoga je on datacijska referentna točka za ostale mozaike ne samo susjednog okruženja nego i cjelokupnog prostora djelovanja provincijskih mozaičnih radionica.¹

¹ E. MARIN, »Antički Augusteum i arheološka istraživanja u Naroni 1988-2001, Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve«, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 22, Zagreb —

Zasigurno podjednaku, a možemo ustvrditi i mnogo veću važnost mozaik iz Augusteuma ima u jasno čitljivom položaju unutar svojega arhitektonskog okvira. Izvedba mozaika relativno jednostavne geometrijske sheme, unutar ne bilo koje građevine, nego hrama posvećenog caru i opremljenog nizom vrlo kvalitetnih skulptura, daje nam jasnu matricu iščitavanja položaja mozaične umjetnosti unutar cjelovite carske umjetnosti i općenito odnosa i shvaćanja mozaične dekoracije u tehničko-tehnološkom, bolje rečeno izvedbenom, svakidašnjem kontekstu, ali i njegovog položaja u sklopu duhovno-religijskih i s tim u svezi estetsko-umjetničkih poimanja rimske kulture, koja i na naronitanskom provincijskom tlu sadržava sve značajke univerzalnosti rimske civilizacije.

Njegova datacija na prijelazu iz 1. stoljeća prije Krista pokazuje kako se rimska mozaična umjetnost na području provincije Dalmacije, bez obzira na skori ilirski ustanak i na tadašnje još uvijek nesigurno političko, a time i gospodarsko okruženje, i te kako udomaćila u jačim i sigurnijim primorskim središtima dok se nisu ostvarili uvjeti za širenje po čitavom prostoru provincije.²

Prema dosadašnjim istraživanjima, potpuno je jasno kako mozaična umjetnost na istočnoj jadranskoj obali ima svoja ostvarenja i prije potpune rimske pacifikacije provincije Dalmacije. Tehnologiju pripravljanja i korištenja građevnog materijala, među koje možemo ubrojiti i tehnike uporabe žbuka, fresaka i mozaika, na ovo područje donijeli su zasigurno grčki doseljenici, a domaće ilirsko stanovništvo tim saznanjima nadograđivalo je vlastite spoznaje, na temelju kojih se vrlo lako uklopilo i raširilo nadolazeće rimsko graditeljsko i umjetničko umijeće.³

Metković — Split, 12, si. 21-22.; E. MARIN, B. VJEŠTICA, *Mozaik u Augusteumu, Augusteum Narone; splitska sista naronitanskih careva*, Arheološki muzej Split, Split, 2004., 25-29; E. MARIN, B. VJEŠTICA, // *mosaico da'Augusteum, VAugusteum di Narom, Roma al di la dett'Adriatico*, Arheološki muzej Split, Split, 2004., 25-29; E. MARIN, B. VJEŠTICA, *The Mosaic in the Augusteum, The rise and fall of imperial shrine: Roman sculpture from the Augusteum at Narona*, Arheološki muzej Split, 2004., 59-65; E. MARIN, B. VJEŠTICA, *TI mosaico del Augusteum, Divo Augusta: La deskoberta d'un temple roma a Croacia/El descubrimiento de un templo romano en Croacia*, Arheološki muzej Split, 2004., 337-338; B. MATULIĆ, »Mozaici antičke Isse«, *Arhaeologia Adriatica* II, Zadar, 2009., 252.

O tome vidjeti opširnije u: B. MATULIĆ, »Salonitanska radionica mozaika«, magistarski rad, Zagreb — Dubrovnik, 1994.; B. MATULIĆ, »Prilog proučavanju nastanka, razvoja i trajanja salonitanske škole-radionice mozaika«, *Opvscvla Archaeologica* 18, Zagreb, 1995., 155-172; B. MATULIĆ, »Mozaici rimske provincije Dalmacije i Istre (X regio Italiae)«, doktorska disertacija, Zadar, 2000.; B. MATULIĆ, Salonitanska mozaična škola-radionica i ostale radionice provincije Dalmacije, *Diadora* 21, Zadar, 2003., 77-99.

Vidjeti članke u: M. Suić, M. Zaninović ur., *Materijali, tehnike i strukture predantičkog i antičkog graditeljstva na istočnom jadranskom prostoru*, Znanstveni kolokvij u Zadru, 6.-8. XII. 1976., Zagreb, 1980.; A. KILIĆ-MATIĆ, »Prilog proučavanju tehnika i struktura gradnje rimskih vila rustika na obali rimske provincije Dalmacije«, *Opvscvla Archaeologica* 28/1, 2004., 91-130; B. MATULIĆ, »Mozaici antičke Isse«, *Arhaeologia Adriatica* II, Zadar, 2009., 251-268; B. MATULIĆ, »Mozaička baština Ise — nastanak i razvoj«, *Izdanja HAD-a* (u tisku), Split, 2010., 95-106.

Unatoč relativno malobrojnim nalazima na području dubrovačko-neretvanske županije, s vrlo ograničenim repertoarom dekorativnih uzoraka i tek mjestimičnim ostacima figuralnih motiva, na sačuvanim mozaicima Narone možemo jasno pratiti kako vremensku tako i tehničko-izvedbenu razvojnu nit mozaične umjetnosti u ovom dijelu provincije.

Poslije ili čak i istodobno sa spomenutim hramskim mozaikom kronološki bi uslijedila podnica otkrivena u tijeku zaštitnih zahvata na tzv. mozaiku B. Naime, nakon njegovog podizanja otkrivena je ranija podnica izvedena od matunela u slogu *opus spicatum** i vjerojatno je bila riječ o prostoru taberne u sklopu naronitanskog foruma. Potom slijede dva mozaična tapeta otkrivena na istom prostoru foruma i prema svojim tehničko-tehnološkim i likovno-dekorativnim osobinama datiraju se okvirno pred kraj 1. i u prvu četvrtinu 2. stoljeća poslije Krista. I jedan i drugi imaju razvedene geometrijske sastavnice, sastavljene međusobnim suodnosima kvadrata i rombova. I dok je tzv. tapet A izveden u klasičnom *opus teselatum* izričaju s crnim dekorativnim uzorkom na bijeloj podlozi, tzv. tapet B jedinstven je po tome što se dekorativni uzorci nižu dijelom na bijeloj, a dijelom na crnoj podlozi. Njegova daljnja vrijednost jest ta što u sebi ujedinjuje dvije različite izvedbene vrste, jer sadržava kombinaciju *opus teselatum* i *opus scutulatum*,⁵ tj. na *teselatum* podlozi umeću se pravilno rezane raznobojne mramorne pločice koje efektno koloristički oživljuju pretežito tamni tonaliteta mozaika.⁶

Mozaik otkriven dosta južnije od foruma, na lokalitetu u literaturi označenom kao Borasova zemlja, razvojno je na kraju slijeda sačuvanih naronitanskih mozaika.⁷ Riječ je o još uvijek do kraja neistraženom većem mozaičnom tapetu, koji prema razvedenom dekorativno-geometrijskom uzorku

M. FARNETTI, *Glossario tecnico-storico del mosaico. Technical-historical glossary of mosaic art, con una breve storia del mosaico*, Longo editore, Ravenna, 1993., 150; A. KILIĆ-MATIĆ, o. c., Zagreb, 2004., 92-94; M. MILKO, »Konzervatorsko-restauratorski zahvati vraćanja podnog geometrijskog mozaika prostorije B na lokalitetu Narona/Vid kraj Metkovića«, stručni rad, Dubrovnik, 2007., 24; B. MATULIĆ, »Mozaička baština Ise — nastanak i razvoj«, *Izdanja HAD-a* (u tisku), Split, 2010., 99, bilj. 22.

M. FARNETTI, o. c., Ravenna, 1993., 148; B. MATULIĆ, o. c., Split, 2010., 99, bilj. 25.

I. MAROVIĆ, »Novi i neobjavljeni nalazi iz Narone«, *VAHD* 54, Split, 1952., 159, 162, 163, 164, si. 5, 6, T. 9, 10; N. BEZIĆ, »Spomenici donje Neretve«, *VMKH* 2, Zagreb, 1959., 48; D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, »Mozaik«, *EJ* 6, Zagreb, 1965., 169; N. BEZIĆ-BOŽANIĆ, *Enciklopedija likovnih umjetnosti* 4, Zagreb, 1966., 521; N. CAMBI, »Antička Narona, urbanistička topografija i kulturni profil grada, Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka«, *HAD*, Metković, 1977., 142, 143; M. BUZOV i red., »Mozaik«, *LEJ* 2, Zagreb, 1987., 381; B. KIRIGIN, »Vid«, *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* 2, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1996., 420; S. GLUŠČEVIĆ, *Donja Neretva u antici*, Metković, 1996., 37, 44; B. MATULIĆ, »Međuodnosi mozaičnih uzoraka i inačica X. italske regije i provincije Dalmacije«, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 92, Split, 2000.b, 207-232.

N. CAMBI, o. c., Metković, 1977., 143; S. GLUŠČEVIĆ, *Donja Neretva u antici*, Metković, 1996., 37, 44.

možemo datirati na prijelazu iz 2. u 3. stoljeće po Kristu. Na njemu se kombiniraju različite rubne trake koje višestruko obrubljuju unutrašnja polja i plohe s različitim motivima koji upućuju na vrlo visoko razvijenu mozaičnu produkciju u ovim krajevima. Tome u prilog ide i spomen na brojne uništene mozaične nalaze na području Narone,⁸ ali i prebogatno mozaično naslijeđe koje se sačuvalo u zaleđu Narone, bilo u neposrednoj blizini bilo duboko u prostoru provincije.⁹ Naronu je nedvojbeno jedna od glavnih ulaznih luka kroz koju su dolazili i iz koje su odlazili mozaični materijali, knjige uzoraka i, naravno, mozaičarski majstori i umjetnici, od kojih su neki zasigurno imali radionicu i u samoj Naroni.¹⁰

Utoliko više iznenađuje nedostatak nalaza iz Epidaura, luke i grada sa statusom kolonije. Tek nekoliko nalaza na području samoga grada ne isključuje vjerojatnu mnogo jaču produkciju kako u gradu tako i na širem području kolonije.¹¹ Na to, uostalom, upućuju i nalazi u Baćini¹²,

⁸ F. BUŠKARIOL, »Vid kod Metkovića, Naronu«, *Arheološki pregled*, Ljubljana, 1985.-1986., 103, 122, 123; E. MARIN, B. KIRIGIN, *Arheološki vodič po srednjoj Dalmaciji*, Split, 1989., 244; C. PATSCH, »Zur Geschichte und Topographie von Naronu, Schriften der Balkankommission«, *Antiquarische Abteilung* 5, Beč, 1907., 82-93; C. PATSCH, *Povijest i topografija Narone*, Metković, 1996., 94; S. GLUŠČEVIĆ, *Donja Neretva u antici*, Metković, 1996., 37, 44; B. MATULIĆ, »Međuodnosi mozaičnih uzoraka i inačica X. italke regije i provincije Dalmacije«, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 92, Split, 2000.b, 207-232; B. MATULIĆ, »Mozaike rimske provincije Dalmacije i Istre (X regio Italiae)«, doktorska disertacija, Zadar, 2000.a; B. MATULIĆ, »Salonitanska mozaična škola-radionica i ostale radionice provincije Dalmacije«, *Diadora* 21, Zadar, 2003., 77-99.

⁹ Detaljnije o mozaičnom stvaralaštvu na teritoriju današnje Bosne i Hercegovine vidjeti u: I. ČREMOŠNIK, *Mozaike i zidno slikarstvo rimskog doba u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1984.; B. MATULIĆ, o. c, Zagreb - Dubrovnik, 1994.; B. MATULIĆ, o. c, Zagreb, 1995., 155-172; B. MATULIĆ, o. c, Zadar, 2000.a; A. BUSULADŽIĆ, *Umjetnost antičkih mozaike na tlu Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 2008.

¹⁰ B. MATULIĆ, »Prilog proučavanju nastanka, razvoja i trajanja salonitanske škole-radionice mozaike«, *Opuscula Archaeologica* 18, Zagreb, 1995., 155-172; B. MATULIĆ, o. c, Zadar, 2000.a; B. MATULIĆ, o. c, Zadar, 2003., 77-99.

¹¹ Tako su zabilježeni nalazi na poluotoku Sustjepanu, na Ratu i zapadno od franjevačkog samostana. Vidjeti N. ŠTUK, »Iskopine u Epidaurumu (Cavtat, Ragusa vecchia)«, *BASD* 31, Split, 1908., 160; N. ŠTUK, »Iskopine u Epidaurumu (Cavtat, Ragusa vecchia)«, *BASD* 36, Split, 1913., 59; A. FABER, »Prilog topografiji ilirsko-rimskog Epidaura«, *Opuscula Archaeologica* VI, 1966., 28, 30; V. DAUTOVA-RUŠEVLJAN, »Sustjepan u Cavtatu - zaštitna iskapanja«, *AP* 15, Beograd, 1973.a, 64; M. ZANINOVIĆ, »Villae rusticae u području Epidaura, Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području«, *Izdanje HAD-a* 12, Zagreb, 1987., 92; B. MATULIĆ, »Međuodnosi mozaičnih uzoraka i inačica X. italke regije i provincije Dalmacije«, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 92, Split, 2000.b, 207-232; B. MATULIĆ, o. c, Zadar, 2000.a; B. MATULIĆ, o. c, Zadar, 2003., 77-99.

¹² Na položaju Sladinac, sjeverno od crkvice sv. Jure, zabilježeni su česti nalazi arhitekture, zidovi, mozaični podovi. Vidjeti P. CAER, »Antichità in Macarsca e nel suo litorale«, *BASD* 2, Split, 1879., 7; A. HORVAT - Š. BEŠLAGIĆ, »Baćina«, *Enciklopedija likovnih umjetnosti* 1, Zagreb, 1959., 206; J. MEDINI, »Makarsko primorje u antici«, *Makarski zbornik*, Makarska, 1970., 43; N. CAMBI, »Baćina (Praetorija)«, *Likovna enciklopedija Jugoslavije* 1, Zagreb, 1984., 58; Fototeška Konzervatorskog odjela u Splitu, br. neg. R-15730, R-15778, snim. 20. kolovoza 1970.; B. MATULIĆ, o. c, Zagreb - Dubrovnik, 1994.; B. MATULIĆ, o. c, Zadar, 2000.a.

Sreseru¹³, Trpnju¹⁴, Kučišću¹⁵, Mlinama¹⁶, i na samom jugu županije u Moluntu¹⁷ i na poluotoku Privlaču¹⁸, te vrlo važni nalazi s obližnjeg teritorija Crne Gore.¹⁹ Još širu sliku o mozaičnoj produkciji daju nam nalazi na južno-

¹³ Na položaju Njive pri obradi polja naišlo se na temelje jedne prostorije popođene jedno-bojnim mozaičom te na ostatke hipokausta. Vidjeti N. Z. BJELOVUČIĆ, *Povijesne crtice o Janjini*, Split, 1922.a, 20; N. Z. BJELOVUČIĆ, »Poluotok Rat (Pelješac)«, *Naselja i poreklo stanovništva* II, SANU, Beograd, 1922.b, 174-284, 1-9; I. FISKOVIĆ, »Pelješac u protopovijesti i u antici«, *Pelješki zbornik* 1, 1976., 60; C. FISKOVIĆ, »Nalaz keramike iz Sresera na Pelješcu«, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 86, Split, 1994., 82; B. MATULIĆ, o. c, Zagreb - Dubrovnik, 1994.; B. MATULIĆ, o. c, Zadar, 2000.a.

¹⁴ Na položajima Bare i Gradina nalazilo se ostataka mozaike. Vidjeti I. FISKOVIĆ, o. c, 1976., 58; M. ZANINOVIĆ, »Antički latinski natpis iz Trpnja«, *Pelješki zbornik* 2, 1980., 191; B. MATULIĆ, o. c, Zagreb - Dubrovnik, 1994.; B. MATULIĆ, o. c, Zadar, 2000.a.

¹⁵ Prema usmenom svjedočenju dr. se. Vinicija B. Lupisa, na položaju Zamošće nalaženi su ulomci mozaike; B. MATULIĆ, o. c, Zagreb - Dubrovnik, 1994.

¹⁶ Istočno od župne crkve u Mlinama nalazilo se dosta ulomaka mozaike. Vidjeti N. ŠTUK, *BASD* 33, Split, 1910., 152; I. MAROVIĆ, »Arheološka istraživanja u okolici Dubrovnika«, *Analitički historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 4-5, 1956., 13; M. ZANINOVIĆ, »Villae rusticae u području Epidaura, Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području«, *Izdanje HAD-a* 12, Zagreb, 1987., 95; V. BEGOVIĆ, I. SCHRUNK, »Rimske vile Istre i Dalmacije«, I. dio: Pregled lokaliteta, *Prilozi Instituta za arheologiju*, Zagreb, 19/2002., 123; B. MATULIĆ, o. c, Zagreb - Dubrovnik, 1994.; B. MATULIĆ, o. c, Zadar, 2000.a.

¹⁷ U Moluntu su zabilježeni ostatci piscine i mozaike. Vidjeti S. OBAD, »Konavli«, *Enciklopedija likovnih umjetnosti* 3, Zagreb, 1964., 211; S. OBAD, »Konavli«, *Likovna enciklopedija Jugoslavije* 2, Zagreb, 1987., 81; V. DAUTOVA-RUŠEVLJAN, »Metale u Moluntu kod Dubrovnika - zaštitno iskapanje antičkog lokaliteta«, *Arheološki pregled* 15, Beograd, 1973.b, 67; M. ZANINOVIĆ, o. c, Zagreb, 1987., 97; Redakcija, »Konavli«, *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* 1, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1995., 450; B. MATULIĆ, o. c, Zagreb - Dubrovnik, 1994.; B. MATULIĆ, o. c, Zadar, 2000.a.

¹⁸ Evidentirani su sitni ulomci mozaike. Vidjeti P. MIJOVIĆ, »Podni mozaike u Crnoj Gori«, *Materijali* XVIII, Beograd, 1980., 94-95; M. PAROVIĆ-PEŠIKAN, »Nekoliko antičkih građevina iz Boke Kotorske«, *Materijali, tehnike i strukture predantičkog i antičkog graditeljstva na istočnom jadranskom području*, Zagreb, 1980., 133; B. MATULIĆ, o. c, Zagreb - Dubrovnik, 1994.; B. MATULIĆ, o. c, Zadar, 2000.a.

¹⁹ Među brojnim nalazima otkrivenima na današnjem crnogorskom dijelu provincije Dalmacije, posebno se ističu nalazi u Risnu i Petrovcu na moru. Vidjeti literaturu V. des SOMMIERES, »Voyage historique et politique au Montenegro«, Pariz, 1820., 245-246, t. II; F. BULIĆ, »Ritrovamenti antiehi a Castellastua«, *BASD* XXXV, Split, 1902., 160; D. VUKSAN, »Risanski mozaik«, *Almanah-šematizam Zetske Banovine*, Sarajevo, 1931., 201-205; D. VUKSAN, »Les mosaïques de Risan«, *Albania* IV, 1932., str. 77-79; Lj. KARAMAN, »Rad na polju klasične arheologije u Dalmaciji«, *Obzor, Spomen knjiga 1860-1935, Zagreb*, 1935., 160; I. NIKOLAJEVIĆ-STOJKOVIĆ, »Kasnoantički mozaik iz Petrovca na moru«, *Zbornik rodova SANU* XLIV, Vizantološki institut, knj. 3, Beograd, 1955., 159-162; S. PETKOVIĆ, »Crna Gora, Arhitektura«, *ELU* 1, Zagreb, 1959., 675; V. JOVANOVIĆ, »Novi kasnoantički mozaici pod u Petrovcu na moru«, *Starine Crne Gore* 1, 1963., 129-137; Č. MARKOVIĆ, »Konzervatorski radovi na 'Risanskim mozaicima'«, *Starine Crne Gore* 2, 1964., 111-116; Đ. MANO-ZISI, »Mozaik«, *ELU* 3, Zagreb, 1964., 501; Đ. MANO-ZISI, »La question des différentes écoles des mosaïques greco-romaines de Yougoslavie, Essai d'une esquisse de leur evolution«, *La mosaïque Gréco-Romaine* 1, Colloque internationaux du Centre National de la recherche scientifique, Pariz, 1965.; D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, »Mozaik«, *ELU* 6, Zagreb, 1965., 169, 170; D. i M. GARASANIN, *Morja Crne Gore* 1, Titograd, 1967., 214, 215, si. 31, 32; P. MIJOVIĆ, »Acrvium-Decatera-Kotor u svjetlu novih arheoloških nalaza«, *Starinar n. s.*

jadranskim otodma. Na otoku Korčuli nalaze mozaika bilježimo u uvali Kneži blizu Račišća²⁰ i u uvali Poplat blizu Vrbovice,²¹ te u Blatu.²² Na otoku Koločepu također su zabilježeni tragovi različitih mozaičnih izvedbenih tehnika.²³

Dosta važni nalazi svojodobno su otkriveni na otoku Lastovu. Nasuprot mjestimičnim nalazima ulomaka mozaika u unutrašnjosti otoka, u polju Barje²⁴, stoji nekoliko nalaza u Ublima, u uvali Veli Lag, gdje je između ostalog otkriven i višebojni figuralni mozaik s prikazom dupina ili neke druge morske fantastične životinje. Nalazio se u prostoriji antičke građevine kojoj nije utvrđena točna namjena. Pri arheološkim iskopavanjima koja su 1933. godine

XIII-XIV, Beograd, 1962.-1963., 29; P. MIJOVIĆ, »Petrovac na moru«, ELU 3, Zagreb, 1964., 604; P. MIJOVIĆ, »Risan«, ELU 4, Zagreb, 1966., 99, 100; P. MIJOVIĆ, »Ozloglašeno nasljeđe«, Cetinje, 1971., 188; P. MIJOVIĆ, »Ranohrišćanski spomenici Praevalisa«, *Arheološki vestnik*, XXIX, Ljubljana, 1978., 646, 648, 658, si. 5; P. MIJOVIĆ, »Umjetničko blago Crne Gore«, Titograd, 1980.a, 84, 94, si. 7, 60; P. MIJOVIĆ, »Podni mozaici u Crnoj Gori«, *Materijali XVIII*, Beograd, 1980.b, 90-92, 95-106; P. MIJOVIĆ, »Pradavne i davne kulture Crne Gore, Podni mozaici u Crnoj Gori«, Titograd, 1987.a, 95-114, si. 48-52; P. MIJOVIĆ, »Petrovac na moru«, *Likovna enciklopedija Jugoslavije 2*, Zagreb, 1987.b, 567; V. JOVANOVIĆ, »Antički mozaici, Umjetničko blago Jugoslavije«, Beograd, 1974., 130, crtež a, b; J. MEDER, »Ranokršćanski podni mozaici na istočnom Jadranu«, *Materijali XVIII*, Beograd, 1980., 119; J. BILIĆ, »Antika«, LEJ 1, Zagreb, 1984., 25; D. PEJOVIĆ, »Crna Gora«, *Likovna enciklopedija Jugoslavije 1*, Zagreb, 1984., 241; D. LEKIĆ, »Francuzi o Crnoj Gori u XIX vijeku«, Bar, 1985., 68, 69; M. BUZOV, »Pitanje domaćih mozaičkih radionica«, *Prilozi 2*, Zagreb, 1985., 53, T. 1, si. 1; M. BUZOV i red.: »Mozaik«, LEJ 2, Zagreb, 1987., 381; A. FABER, »Prilozi topografiji pretpovijesnoga i antičkoga naselja na području Risna«, *Arheološki radovi i rasprave 12*, Zagreb 1996., 110; B. MATULIĆ, o. c., Zagreb - Dubrovnik, 1994.; B. MATULIĆ, o. c., Zagreb (1994.) 1995., 158; B. MATULIĆ, »Motiv polumjesečastog štita na mozaicima salonitanske škole-radionice mozaika«, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 87-89, Split, 1998., 360-385; B. MATULIĆ, o. c., Split, 2000.b, 207-232; B. MATULIĆ, o. c., Zadar, 2000.a; B. MATULIĆ, o. c., Zadar, 2003., 77-99.

F. BULIĆ, »Razne starinarske vesti«, *BASD 10*, Split, 1887.a, 75; F. RADIĆ, »Ostanci staro-rimskog prostog kupališta u luci Banji kod grada Korčule«, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva 3*, Zagreb, 1892.; I. FISKORIĆ, »Povijesni spomenici Pelješkog kanala do gradnje franjevačkog samostana nad Orebičima«, *Spomenica Gospe od Anđela u Orebičima 1470.-1970.*, Omiš, 1970., 171; V. BEGOVIĆ, I. SCHRUNK, »Rimske vile Istre i Dalmacije«, I. dio: Pregled lokaliteta, *Prilozi Instituta za arheologiju, Zagreb*, 19/2002., 121; B. MATULIĆ, o. c., Zagreb - Dubrovnik, 1994.; B. MATULIĆ, o. c., Split, 2000.b, 207-232; B. MATULIĆ, o. c., Zadar, 2000.a; B. MATULIĆ, o. c., Zadar, 2003., 77-99.

V. BEGOVIĆ, I. SCHRUNK, o. c., Zagreb, 19/2002., 121.

U sklopu vile rustike kod Gospe od Poja nađeni su podovi od matunela. Vidjeti F. OREB, »Ostaci rimske villae rusticae u Blatskom polju nedaleko od Blata na otoku Korčuli«, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 14/15, 1988./1989., Zagreb, 1990., 208.

U Donjem Čelu zabilježeni su nalazi mozaičnih tesera od lokalnog kamena i ostatci tanke zidne oplata neobične plave boje. Vidjeti B. KNEŽEVIĆ - I. MIRNIK, »Donje Čelo, otok Koločep - antička zgrada«, *Arheološki pregled* 21, Beograd, 1980., 87; B. MATULIĆ, o. c., Zagreb - Dubrovnik, 1994.; B. MATULIĆ, o. c., Zadar, 2000.a.

C. FISKORIĆ, »Lastovski spomenici«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 16, Split, 1966., 7; B. MATULIĆ, o. c., Zagreb - Dubrovnik, 1994.; B. MATULIĆ, o. c., Split, 2000.b, 207-232; B. MATULIĆ, o. c., Zadar, 2000.a; B. MATULIĆ, o. c., Zadar, 2003., 77-99; A. KILIĆ-MATIĆ o. c., Zagreb, 2004., 105.

radili talijanski arheolozi, mozaik je dignut i odnesen u Italiju, te danas nije poznato gdje se nalazi. Već tada je tapet bio dosta oštećen, što se vidi i iz jedine objavljene fotografije tog mozaika.²⁵ Pa iako nije moguće datirati ovaj mozaik, on zasigurno nadopunjuje vrlo česti ihtiomorfni repertoar rimskoga mozaičnog stvaralaštva na jadranskoj obali i svjedoči o vrlo snažnoj produkcijskoj aktivnosti i na najudaljenijim otocima.²⁶

Najintrigantniji nalaz mozaične umjetnosti na području Dubrovačko-ne-retvanske županije, ali i u čitavom korpusu provincije Dalmacije, jest onaj otkriven u Polačama na otoku Mljetu.²⁷ Otkriven je davne 1980. godine u dokraja nedefiniranom arhitektonskom sklopu s najbližom termalnom namjenom, i tada je bio privremeno konzerviran. Tek 2003. godine ponovno je otkriven kada je u zadnji čas spašeno nekoliko manjih ulomaka. Spajajući sačuvane ulomke u suvislu cjelinu, može se sa sigurnošću reći tek da je riječ

Figuralni mozaik iz Polača na Mljetu

P. MARCONI, »Antichita di Lagosta«, *Bulletino della Commissione archeologia com.* (62), 1934., Rim, 1936., 10, 11, 12, si. 6; C. FISKORIĆ, »Lastovski spomenici«, *PPUD 16*, Split, 1966., 7; J. JELIČIĆ, »Rimsko naselje u Ublima«, *Konzervatorski bilten* br. 1, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu, Split, 1983.; J. BELAMARIĆ, »Lastovo«, *Likovna enciklopedija Jugoslavije 2*, Zagreb, 1984., 174; J. BELAMARIĆ, »Lastovo«, *Vodič po otoku*, Logos, Split, 1985., 69; J. BELAMARIĆ, »Lastovo«, *Enciklopedija hrvatske umjetnosti 1*, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1995., 505; B. MATULIĆ, o. c., Zagreb - Dubrovnik, 1994.; B. MATULIĆ, o. c., Split, 2000.b, 207-232; B. MATULIĆ, o. c., Zadar, 2000.a; B. MATULIĆ, o. c., Zadar, 2003., 77-99.

B. MATULIĆ, o. c., Zadar, 2009., 251-268.

I. DABELIĆ, »Iz povijesti otoka Mljeta od najstarijih vremena do VII stoljeća«, *Dubrovački horizonti* 25, 17/1985., Zagreb, 1985., 43; B. MATULIĆ, o. c., Zagreb - Dubrovnik, 1994.; B. MATULIĆ, o. c., Zadar, 2000.a.

o crno-bijelom figuralnom mozaiku s prikazom neke fantastične, najvjerojatnije mitološke životinje koja ima kljun ptice grabljivice, kandže koje nisu nalik ptičjima i sačuvane tek minimalne dijelove tijela, čiji nelogičan raspored i likovni oblik manje podsjećaju na mogući izgled ptičjih krila, a puno više na vijugavi stil ihtioloških mitoloških bića, tako karakterističnih za termalne mozaične prikaze. U situaciji potpuno suprotnoj od čvrstoga datacijskog okvira naronitanskoga hramskog mozaika, o vremenu nastanka mljetskog mozaika možemo tek nagađati. Pa iako bi datacija ovoga mozaičnog tapeta u sumrak Rimskog Carstva, s kojim ide pod ruku i pad tehničke i likovne razine izvedbe, logički zaokružila vremenski razvoj i trajanje mozaičnog stvaralaštva južnog dijela provincije Dalmacije, isto je tako izgledno kako je riječ o antičkom mozaiku koji je svoje dugo trajanje u sklopu termalnog zdanja protegnuo duboko u kasnu antiku.

To bi samo potvrdilo kako se stapanje rimske umjetnosti s novim kasnoantičkim kulturnim obzorom, punim nagovještaja kršćanskog svjetonazora, odvijalo na sličan način kao i pretapanje grčko-helenističkog duha u klasični rimski likovni izraz. Te odraze možemo jasno pratiti i na mozaičnom stvaralaštvu provincije Dalmacije.

Uzorci rubnih traka na mozaicima Dubrovačko-neretvanske županije

DECOR la

DECOR li

DECOR lt

DECOR ly

DECOR lu

DECOR 2j

DECOR 3n

DECOR 39a

DECOR 46a

DECOR 70j

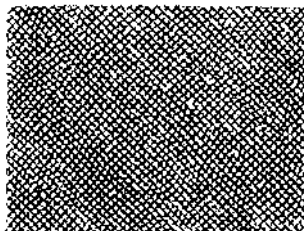

DECOR 73b

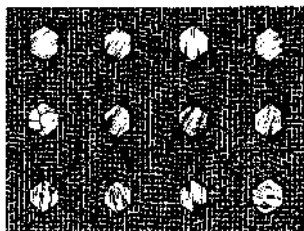

Uzorci mozaičnih kompozicija Dubrovačko-neretvanske županije

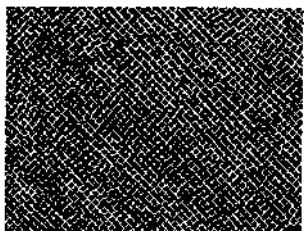
DECOR 105a

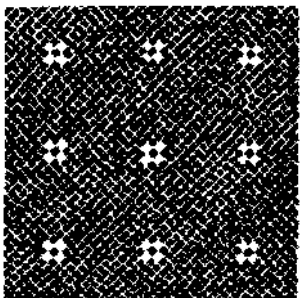
DECOR 106c

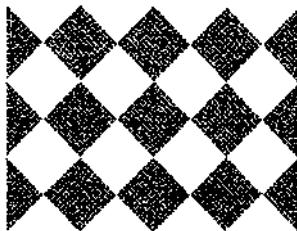
DECOR 107a

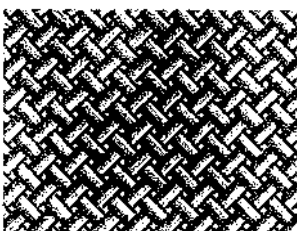
DECOR 108a

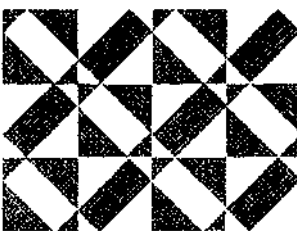
DECOR 114a

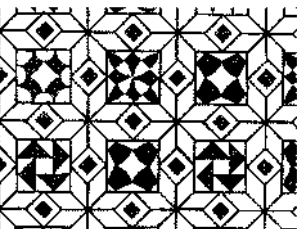
DECOR 140e

DECOR 142d

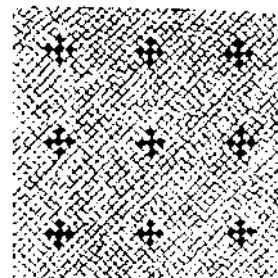

DECOR 173b

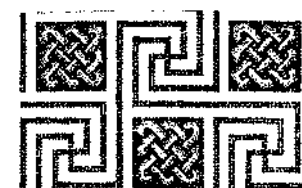

Uzorci mozaičnih kompozicija Dubrovačko-neretvanske županije

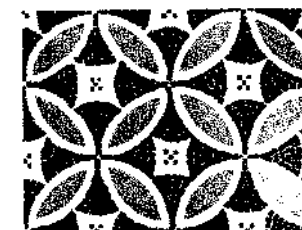
DECOR 108e

DECOR 190b

DECOR 238a

Popis literature

BEGOVIĆ, 2002.

V. BEGOVIĆ, I. SCHRUNK, »Rimske vile Istre i Dalmacije«, I. dio: Pregled lokaliteta, *Prilozi Instituta za arheologiju*, Zagreb, 19/2002., 123.

BELAMARIĆ, 1985.

J. BELAMARIĆ, »Lastovo«, *Vodič po otoku*, Logos, Split, 1985., 69.

BELAMARIĆ, 1995.

J. BELAMARIĆ, »Lastovo«, *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* 1, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1995., 505.

BELAMARIĆ, 1984.

J. BELAMARIĆ, »Lastovo«, *Likovna enciklopedija Jugoslavije* 2, Zagreb, 1984., 174.

BEZIĆ, 1959.

N. BEZIĆ, »Spomenici donje Neretve«, VMKH 2, Zagreb, 1959., 48.

BEZIĆ-BOŽANIĆ, 1966.

N. BEZIĆ-BOŽANIĆ, *Enciklopedija likovnih umjetnosti* 4, Zagreb, 1966., 521.

BILIĆ, 1984.

J. BILIĆ, »Antika«, *Likovna enciklopedija Jugoslavije* 1, Zagreb, 1984.

BJELOVUČIĆ, 1922.

N. Z. BJELOVUČIĆ, *Povijesne crtice o Janjini*, Split, 1922.a, 20.

- BJELOVUČIĆ, 1922.a
 N. Z. BJELOVUČIĆ, »Poluotok Rat (Pelješac)«, *Naselja i poreklo stanovništva* n, SANU, Beograd, 1922.b, 174-284, 1-9.
 BULIĆ, 1887.
 F. BULIĆ, »Razne starinarske vesti«, *BASD* 10, Split, 1887.a, 75.
 BULIĆ, 1902.
 F. BULIĆ, »Ritrovamenti antichi a Castellastua«, *BASD* XXXV, Split, 1902., 160.
 BUZOV, 1985.
 M. BUZOV, »Pitanje domaćih mozaičkih radionica«, *Prilozi* 2, Zagreb, 1985.
 BUZOV, 1987.
 M. BUZOV i red., »Mozaik«, *Likovna enciklopedija Jugoslavije* 2, Zagreb, 1987., 381.
 CAER, 1897.
 P. CAER, »Antichita in Macarsca e nel suo litorale«, *BASD* 2, Split, 1897., 7.
 CAMBI, 1977.
 N. CAMBI, *Antička Narona, urbanistička topografija i kulturni profil grada, Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka*, HAD, Metković, 1977., 142, 143.
 CAMBI, 1984.
 N. CAMBI, »Bačina (Praetorija)«, *Likovna enciklopedija Jugoslavije* 1, Zagreb, 1984., 58.
 ČREMOŠNIK, 1984.
 I. ČREMOŠNIK, *Mozaici i zidno slikarstvo rimskog doba u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1984.
 DABELIĆ, 1985.
 I. DABELIĆ, »Iz povijesti otoka Mljet od najstarijih vremena do VII stoljeća«, *Dubrovački horizonti* 25, 17/1985., Zagreb, 1985., 43.
 DAUTOVA-RUŠEVLJAN, 1973.a
 V. DAUTOVA-RUŠEVLJAN, »Sustjepan u Cavtatu — zaštitna iskopavanja«, *Arheološki pregled* 15, Beograd, 1973., 64.
 DAUTOVA-RUŠEVLJAN, 1973.b
 V. DAUTOVA-RUŠEVLJAN, »Metale u Moluntu kod Dubrovnika — zaštitno iskopavanje antičkog lokaliteta«, *Arheološki pregled* 15, Beograd, 1973., 67.
 FABER, 1966.
 A. FABER, »Prilog topografiji ilirsko-rimskog Epidaura«, *Opuscula Archaeologica* VI, 1966., 28, 30.
 FABER, 1996.
 A. FABER, »Prilozi topografiji pretpovijesnoga i antičkoga naselja na području Risna«, *Arheološki radovi i rasprave* 12, Zagreb, 1996.
 FARNETTI, 1993.
 M. FARNETTI, *Glossario tecnico-storico del mosaico. Technical-historical glossary of mosaic art, con una breve storia del mosaico*, Longo editore, Ravenna, 1993.
 FISKOVIĆ, C, 1966.
 C. FISKOVIĆ, »Lastovski spomenici«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 16, Split, 1966., 7.

- FISKOVIĆ, C, 1994.
 C. FISKOVIĆ, »Nalaz keramike iz Sresera na Pelješcu«, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 86, Split, 1994., 82.
 FISKOVIĆ, I., 1970.
 I. FISKOVIĆ, »Povijesni spomenici pelješkog kanala do gradnje franjevačkog samostana nad Orebićima«, *Spomenica Gospe od Anđela u Orebićima 1470.-1970.*, Omiš, 1970., 171.
 FISKOVIĆ, I., 1976.
 I. FISKOVIĆ, »Pelješac u protopovijesti i u antici«, *Pelješki zbornik* 1, 1976., 60.
 GARAŠANIN, 1967.
 D. i M. GARAŠANIN, *Morija Crne Gore* 1, Titograd, 1967.
 GLUŠČEVIĆ, 1996.
 S. GLUŠČEVIĆ, *Donja Neretva u antici*, Metković, 1996., 37, 44.
 HORVAT, 1959.
 A. HORVAT — Š. BEŠLAGIĆ, »Bačina«, *Enciklopedija likovnih umjetnosti* 1, Zagreb, 1959., 206.
 JELIČIĆ, 1983.
 J. JELIČIĆ, »Rimsko naselje u Ublima«, *Konzervatorski bilten* br. 1, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu, Split, 1983.
 JOVANOVIĆ, 1963.
 V. JOVANOVIĆ, »Novi kasnoantički mozaički pod u Petrovcu na moru«, *Starine Crne Gore* 1, 1963., 129-137.
 JOVANOVIĆ, 1974.
 V. JOVANOVIĆ, »Antički mozaici«, *Umjetničko blago Jugoslavije*, Beograd, 1974.
 KARAMAN, 1935.
 LJ. KARAMAN, »Rad na polju klasične arheologije u Dalmaciji«, *Obzor*, Spomen knjiga 1860-1935, Zagreb, 1935., 160.
 KILIĆ-MATIĆ, 2004.
 A. KILIĆ-MATIĆ, »Prilog proučavanju tehnika i struktura gradnje rimskih vila rustika na obali rimske provincije Dalmacije«, *Opuscula Archaeologica* 28/1, 2004., 91-130.
 KIRIGIN, 1996.
 B. KIRIGIN, »Vid«, *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* 2, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1996., 420.
 KNEŽEVIĆ, 1980.
 B. KNEŽEVIĆ, I. MIRNIK, »Donje Čelo, otok Koločep — antička zgrada«, *Arheološki pregled* 21, Beograd, 1980., 87.
 LEKIĆ, 1985.
 D. LEKIĆ, *Francuzi o Crnoj Gori u XIX vijeku*, Bar, 1985.
 MANO-ZISI, 1964.
 Đ. MANO-ZISI, »Mozaik«, *Enciklopedija likovnih umjetnosti* 3, Zagreb, 1964., 501.
 MANO-ZISI, 1965.
 Đ. MANO-ZISI, »La question des differentes ecoles des mosaïques greco-romaines de Yougoslavie, Essai d'une esquisse de leur evolution«, *La mosaïque Graeco-Ro-*

- maine 1, Colloque internationaux du Centre National de la recherche scientifique, Pariz, 1965.
- MARCONI, 1936.
- P. MARCONI, Antichita di Lagosta, *BuUetino della Commissione archeologia com.* (62), 1934., Rim, 1936., 10, 11, 12, si. 6.
- MARIN, 2003.
- E. MARIN, »Antički Augusteum i arheološka istraživanja u Naroni 1988-2001, Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve«, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 22, Zagreb — Metković — Split, 2003., 12, si. 21-22.
- MARIN i suradnici 2004.
- E. MARIN, B. VJEŠTICA, *Mozaik u Augusteumu, Augusteum Narone; splitska siesta naronitanskih careva*, Arheološki muzej Split, Split, 2004., 25-29.
- MARIN, 2004.a
- E. MARIN, B. VJEŠTICA, *II mosaico daliAugusteum, LAugusteum di Narona, Roma al di la delVAdriatico*, Arheološki muzej Split, Split, 2004., 25-29.
- MARIN, 2004.b
- E. MARIN, B. VJEŠTICA, *The Mosaic in the Augusteum, The rise and fail of imperial shrine: Roman sculpture from the Augusteum at Narona*, Arheološki muzej Split, Split, 2004., 59-65.
- MARIN, 2004.C
- E. MARIN, B. VJEŠTICA, *El mosaico del Augusteum, Divo Augusto: La deskoberta d'un temple roma a Croacia/El descubrimiento de un templo romano en Croacia*, Arheološki muzej Split, Split, 2004., 337-338.
- MARKOVIĆ, 1964.
- C. MARKOVIĆ, »Konzervatorski radovi na 'Risanskim mozaicima'«, *Starine Crne Gore* 2, 1964., 111-116.
- MAROVIĆ, 1952.
- I. MAROVIĆ, »Novi i neobjavljeni nalazi iz Narone«, *VAHD* 54, Split, 1952.
- MAROVIĆ, 1956.
- I. MAROVIĆ, »Arheološka istraživanja u okolici Dubrovnika«, *Anali historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 4-5, 1956.
- MATULIĆ, 1994.
- B. MATULIĆ, »Salonitanska radionica mozaika«, magistarski rad, Zagreb — Dubrovnik, 1994.
- MATULIĆ, 1995.
- B. MATULIĆ, »Prilog proučavanju nastanka, razvoja i trajanja salonitanske škole-radionice mozaika«, *Opvscvla Archaeologica* 18, Zagreb, 1995., 155-172.
- MATULIĆ, 1998.
- B. MATULIĆ, »Motiv polumjesečastog štita na mozaicima salonitanske škole-radionice mozaika«, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 87-89, **Split**, 1998., 360-385.

- MATULIĆ, 2000.a
- B. MATULIC, »Mozaici rimske provincije **Dalmacije i Istre (X regio Italiae)**«, doktorska disertacija, Zadar, 2000.
- MATULIĆ, 2000.b
- B. MATULIC, »Međuodnosi mozaičnih uzoraka i inačica X. italske regije i provincije Dalmacije«, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 92, Split, 2000., 207-232.
- MATULIĆ, 2003.
- B. MATULIC, »Salonitanska mozaična škola-radionica i ostale radionice provincije Dalmacije«, *Diadora* 21, Zadar, 2003., 77-99.
- MATULIĆ, 2009.
- B. MATULIĆ, »Mozaici antičke Isse«, *Arhaeologia Adriatica* II, Zadar, 2009., 251-268.
- MATULIĆ, 2010.
- B. MATULIĆ, *Mozaicka baština Ise - nastanak i razvoj, Izdanja HAD-a* (u tisku), **Split**, 2010., 95-106.
- MEDER, 1980.
- J. MEDER, »Ranokršćanski podni mozaici na istočnom Jadranu«, *Materijali XVIII*, Beograd, 1980.
- MEDINI, 1970.
- J. MEDINI, »Makarsko primorje u antici«, *Makarski zbornik*, Makarska, 1970., 43.
- MIJOVIĆ, 1962-1963.
- P. MIJOVIĆ, »Acruvium-Decatera-Kotor u svjetlu novih arheoloških nalaza«, *Starinar n. s. XIII-XIV*, Beograd, 1962.-1963.
- MIJOVIĆ, 1964.
- P. MIJOVIĆ, »Petrovac na moru«, *Enciklopedija likovnih umjetnosti* 3, Zagreb, 1964.
- MIJOVIĆ, 1966.
- P. MIJOVIĆ, »Risan«, *Enciklopedija likovnih umjetnosti* 4, Zagreb, 1966.
- MIJOVIĆ, 1971.
- P. MIJOVIĆ, *Ozloglašeno nasljeđe*, Cetinje, 1971.
- MIJOVIĆ, 1978.
- P. MIJOVIĆ, »Ranohrišćanski spomenici Praevalisa«, *Arheološki vestnik*, **XXIX, Ljubljana**, 1978.
- MIJOVIĆ, 1980.a
- P. MIJOVIĆ, *Umjetničko blago Crne Gore*, Titograd, 1980.
- MIJOVIĆ, 1980.b
- P. MIJOVIĆ: »Podni mozaici u Crnoj Gori«, *Materijali XVIII*, Beograd, 1980
- MIJOVIĆ, 1987.a
- P. MIJOVIĆ, *Pradavne i davne kulture Crne Gore, Podni mozaici u Crnoj Gori*, Titoerad 1987.a, 95-114.
- MIJOVIĆ, 1987.b
- P. MIJOVIĆ, »Petrovac na moru«, *Likovna enciklopedija Jugoslavije* 2, Zagreb, 1987.b, 567

- MILKO, 2007.
- M. MILKO, »Konzervatorsko-restauratorski zahvati vraćanja podnog geometrijskog mozaika prostorije B na lokalitetu Naron/Vid kraj Metkovića«, stručni rad, Dubrovnik, 2007.
- NIKOLAJEVIĆ-STOJKOVIĆ, 1955.
- I. NIKOLAJEVIĆ-STOJKOVIĆ, »Kasnoantički mozaik iz Petrovca na moru«, *Zbornik radova SANU* XLIV, Vizantološki institut, knj. 3, Beograd, 1955., str. 159-162.
- OBAD, 1964.
- S. OBAD, »Konavli«, *Enciklopedija likovnih umjetnosti* 3, Zagreb, 1964., 211.
- OBAD, 1987.
- S. OBAD, »Konavli«, *Likovna enciklopedija Jugoslavije* 2, Zagreb, 1987., 81.
- OREB, 1990.
- F. OREB, »Ostaci rimske villae rusticae u Blatskom polju nedaleko od Blata na otoku Korčuli«, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 14/15, 1988/1989., Zagreb, 1990., 208.
- PAROVIĆ-PEŠIKAN, 1980.
- M. PAROVIĆ-PEŠIKAN, *Nekoliko antičkih građevina iz Boke Kotorske. Materijali, tehnike i strukture predantičkog i antičkog graditeljstva na istočnom jadranskom području*, Zagreb, 1980., 133.
- PATSCH, 1907.
- C. PATSCH, »Zur Geschichte und Topographie von Naron, Schriften der Balkankommission«, *Antiquarische Abteilung* 5, Beč, 1907.
- PEJOVIĆ, 1984.
- D. PEJOVIĆ, »Crna Gora«, *Likovna enciklopedija Jugoslavije* 1, Zagreb, 1984.
- PETKOVIĆ, 1959.
- S. PETKOVIĆ, »Crna Gora, Arhitektura«, *Enciklopedija likovnih umjetnosti* 1, Zagreb, 1959., 675.
- RADIĆ, 1892.
- F. RADIĆ, »Ostanci staro-rimskog prostog kupališta u luci Banji kod grada Korčule«, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva* 3, Zagreb, 1892.
- Redakcija, 1995.
- Redakcija, »Konavli«, *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* 1, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1995., 450.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1965.
- D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, »Mozaik«, *Enciklopedija Jugoslavije* 6, Zagreb, 1965., 169.
- SOMMIERES, 1820.
- V. DES SOMMIERES, *Voyage historiaue et politiaue au Montenegro*, Pariz, 1820., 245-246, t. II.
- ŠTUK, 1908.
- N. ŠTUK, »Iskopine u Epidaurumu (Cavtat, Ragusa vecchia)«, *BASD* 31, Split, 1908., 160.
- ŠTUK, 1910.
- N. ŠTUK, *BASD* 33, Split, 1910., 152.

- ŠTUK, 1913.
- N- ŠTUK, »Iskopine u Epidaurumu (Cavtat, Ragusa vecchia)«, *BASD* 36, Split, 1913., 59.
- VUKSAN, 1931.
- D. VUKSAN, »Risanski mozaik«, *Almanah-šematizam Zetske Banovine*, Sarajevo, 1931., 201-205.
- VUKSAN, 1932.
- D. VUKSAN, »Les mosaïques de Risan«, *Albania* IV, 1932., str. 77-79.
- ZANINOVIĆ, 1980.
- M. ZANINOVIĆ, »Antički latinski natpis iz Trpnja«, *Pelješki zbornik* 2, 1980., 191.
- ZANINOVIĆ, 1987.
- M. ZANINOVIĆ, »Villae rusticae u području Epidaura, Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području«, *Izdanje HAD-a* 12, Zagreb, 1987., 95.

ANCIENT AND LATE ANTIQUITY FLOOR MOSAICS ON THE TERRITORY OF THE DUBROVNIK AND NERETVA COUNTY

The article provides an overview of the emergence and development of mosaic art in the southern part of Croatia, more precisely, on the territory of present Dubrovnik and Neretva county in a chronological order, including the sequence of styles. The mosaic inlay decoration in the coastal area started appearing very early stimulated by the architectural heritage of Greek immigrants in settlements on the islands and the coastal area, soon after Roman pacification of the province took place, spreading all over the southern part of Dalmatia.